

<https://doi.org/10.15407/sofs2021.04.112>

УДК 929:59(092)Аверін«1885—1955»

В.В. ПАРХОМЕНКО, аспірант

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України

вул. Героїв Оборони, 10, Київ, 03127, Україна

e-mail: fullmetalekolog@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3206-3199>

ВІКТОР ГРИГОРОВИЧ АВЕРІН (1885—1955): ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ

Публікація присвячена життєвому і творчому шляху українського вченого-біолога, професора Віктора Григоровича Аверіна (1885—1955), який з 1904 року вивчав фауну України та сусідніх країн, а з 1911 року почав працювати в галузі захисту рослин від шкідників, згодом поєднавши цю діяльність з мисливствознавством, охороною природи, викладанням в університеті. Ним зібрано колекції хребетних та безхребетних тварин, які донині зберігаються в музеях України.

Метою публікації є висвітлення діяльності В.Г. Аверіна з урахуванням низки маловідомих і невідомих донині досягнень вченого, а також внеску вченого у становлення і розвиток захисту рослин від шкідників, мисливствознавства, охорони природи, зоологічних досліджень хребетних і безхребетних тварин у першій половині ХХ століття.

Джерельну базу дослідження склали особові справи, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, архівах Служби безпеки України, Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва; наукові публікації з історії біологічних досліджень, понад 300 публікацій В.Г. Аверіна, а також особисті архівні матеріали зоолога та історика В.М. Грами. Методологічною основою дослідження є історико-біографічний, історико-хронологічний, ретроспективний методи та джерелознавчий аналіз.

Творчий та життєвий шлях В.Г. Аверіна розподілено на шість періодів. Розкрито маловідомі події та наукові досягнення В.Г. Аверіна, які замовчувалися в часи тоталітарної комуністичної державності. Це насамперед співпраця з репресованими біологами, участь у природоохоронній діяльності (зокрема, активний захист заповідника «Асканія-Нова» від розорювання), створення мисливської лабораторії, багаторічні дослідження Лиманських озер.

Цитування: Пархоменко В.В. Віктор Григорович Аверін (1885—1955): життєвий і творчий шлях. *Наука та наукознавство*. 2021. № 4 (114). С. 112—137. <https://doi.org/10.15407/sofs2021.04.112>

Виявлено, що кількість його наукових праць сягає понад 500, а не близько 300, як зазначалося раніше. Вченим написано праці з 13 напрямів, найбільша кількість з яких присвячена захисту рослин від шкідників.

Ключові слова: *В.Г. Аверін, наукові досягнення, захист рослин, мисливствознавство, охорона природи, Харківський сільськогосподарський інститут.*

Вступ. Через панування комуністичної влади в історії української науки ХХ століття досі залишається багато білих плям. Низка досягнень українських учених, які сприяли становленню окремих напрямів вітчизняної науки, і досі лишається недослідженою. Серед учених того часу фактично забутим, незважаючи на значні досягнення, є Віктор Григорович Аверін — видатний зоолог, який одним із перших очолив в Україні боротьбу зі шкідниками рослин, започаткував і розвинув мисливствознавство в Україні, став одним із основоположників Станції юннатів у Харкові, зробив вагомий внесок у розвиток охорони природи, зоології та інших напрямів біологічної науки на початку та в середині ХХ ст. Проте через репресії комуністичної влади інформація про його наукові досягнення є неповною, а його здобутки не згадуються навіть у сучасних історичних працях.

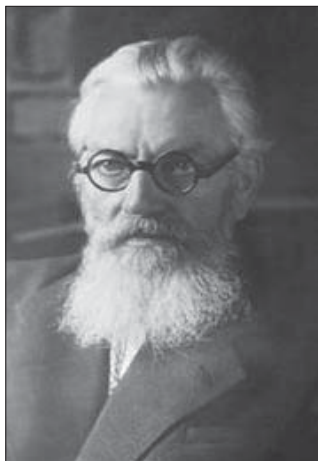
Актуальність роботи, спрямованої на комплексне дослідження і переосмислення наукового, освітнього та організаційного доробку В.Г. Аверіна, полягає у висвітленні досі замовчуваних подій у житті вченого та його наукової спадщини. Це надасть можливість достовірно відтворити внесок ученого в розвиток науки в Україні, ввести до наукового обігу раніше невідомі матеріали, які відображають різні аспекти його діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед публікацій, присвячених В.Г. Аверіну, відзначимо працю Є.В. Зверозомб-Зубовського [1], В.М. Грами [2], М.І. Котова та О.П. Корнеєва [3], І.Г. Підоплічка та В.І. Троїцької [4]. Але тільки публікація В.М. Грами містить достовірні дані про наукові досягнення вченого у період репресій 1930-х років [2]. В решті публікацій взагалі немає відомостей про його діяльність у цей період і співпрацю з репресованими науковцями.

Мета статті полягає у відображенні результатів науково-історичного аналізу творчого внеску В.Г. Аверіна у становлення та розвиток захисту рослин від шкідників, мисливствознавства, охорони природи, зоологічних досліджень хребетних і безхребетних тварин у першій половині ХХ століття, а також його внеску в теоретичні, методологічні та організаційні розробки у цих галузях.

Необхідним елементом науково-історичного дослідження діяльності В.Г. Аверіна є висвітлення досі маловідомих і невідомих періодів його життя, зокрема пов'язаних з репресіями та викладанням в університетах до 1930 року.

Для досягнення мети дослідження поставлено і вирішено два завдання: висвітлити життєвий та творчий шлях професора В.Г. Аверіна; розробити умовну періодизацію його науково-організаційної діяльності.



В.Г. Аверін на початку 1940-х років

Джерело: архів ХНАУ⁷

Методи дослідження і джерельна база. Методологія дослідження ґрунтується на загальнонаукових принципах історичного пізнання: історизмі, об'єктивності, системності, науковості та всебічності. Важливого значення надано використанню загальнонаукових (аналіз, синтез, класифікація), міждисциплінарних (структурно-системний підхід) та власне історичних (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, періодизації, персоніфікації) методів. Застосовано методи термінологічного, джерелознавчого та архівознавчого аналізу.

Джерельною базою при розробленні й аналізі проблеми слугували матеріали фондів чотирьох архівів: архіву Харківського національного аграрного університету імені В.В. Докучаєва (спр. 18)¹, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонд 166)², Галузевого державного архіву Служби безпеки України (фонд 6)³ та Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (фонд 139)⁴. Окрім того, опрацьовано особисті архіви зоолога та історика В.М. Грами⁵ та В.Г. Аверіна⁶, які зберігаються в м. Харків. Для аналізу наукової діяльності В.Г. Аверіна опрацьовано близько 300 його публікацій (в тексті публікації згадано 14 праць [5—18]), які були віднайдені в шести державних та двох приватних бібліотеках: Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, НБУ ім. В.І. Вернадського, Національній науковій сільськогосподарській бібліотеці НААН, Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича, бібліотеці лабораторії Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва, а також в особистій бібліотеці В.М. Грами та зоолога В.О. Кавурки (м. Київ).

¹ Архів Харківського національного університету ім. В.В. Докучаєва (далі — Архів ХНАУ), спр. 18 [Особова справа Аверіна В.Г. (29.04.1930—28.11.1955)], 182 арк.

² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України), ф. 166, оп. 12, спр. 28 [Особова справа Аверіна В.Г.], 2 арк.

³ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ), ф. 6, оп. 1, спр. 44346-ФП [Архивное оперативное дело № 5495 с материалами проверки на Станчинского В.В. и Фортунатова Б.К. по ст. 54 УК УССР. 19 октября 1956 г. — 18 декабря 1956 г.], том 4, 144 арк.

⁴ Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі — ІА НБУ), ф. 139, оп. 1, спр. 154, 26 арк.

⁵ Особистий архів кандидата біологічних наук В.М. Грами (1937—2020), 6359 арк.

⁶ Особистий архів доктора сільськогосподарських наук, професора В.Г. Аверіна (1885—1955). Польові щоденники 1916—1925, 793 арк.

⁷ Архів ХНАУ, спр. 18, арк 1.

Викладення результатів пошуку.

I період — шкільні та студентські роки (1904–1912). В.Г. Аверін народився 18 жовтня⁸ 1885 року в с. Чепіль Балаклійського району Харківської області. Прізвище «Аверін» утворилося від імені Аверкій, яке походить від латинського «*Averinto*» — віддаляючий; той, що спонукає до втечі; а інша версія прізвища — від шотландської назви морощки (*Rubus chamaemorus*) — «*Averin*» (від слів «*aver*» — дикий та «*en*» — ягода ялівця) [19, с. 101]. До революції Аверіни були нетитулованими представниками дворян [20, с. 131–132].

Дід В.Г. Аверіна працював штейгером⁹ «*Лисичанського гірного району часів Миколи І*», а батько Григорій Петрович — «*землемір із середньою освітою, після 30 років служби вийшов у відставку в чині губернського секретаря, одружившись на вдові дрібного поміщика*»^{10, 11}. Про матір В.Г. Аверіна більш докладна інформація відсутня, лише відомо, що вона рано померла¹².

Зі спогадів брата В.Г. Аверіна, Всеволода, дізнаємося, що в родині Аверіних усі цікавилися дослідженнями природи. Всеволод став художником-анімалистом, а третій брат (Петро) — «*мисливцем-професіоналом, учасником низки азіатських наукових експедицій Академії наук*» [21, с. 24]. Найбільше цікавився природою в родині В.Г. Аверін: ще з юнацьких років він почав займатися збиранням та дослідженням птахів і комах (переважно жуків), не покинувши цю справу впродовж усього життя¹³ [1, 4].

У 1905 році В.Г. Аверін закінчив гімназію № 2 у Харкові. В цьому ж році батько В.Г. Аверіна «*відмовився від господарства за несплату відсотків за боргами та володіння перейшло банку*», після чого родина (батько та два молодших брата) залишилися на утриманні В.Г. Аверіна, який почав заробляти гроші приватними уроками і лекціями¹⁴. Найвірогідніше, що саме через ці потрясіння батько В.Г. Аверіна невдовзі помер, і сталося це 2 листопада 1908 року¹⁵.

Після закінчення гімназії В.Г. Аверін вступив до Імператорського Харківського університету на природниче відділення фізико-математичного факультету [22, с. 2].

У студентські роки В.Г. Аверін був членом-співробітником (з 1910) та дійсним членом (з 1912) Харківського товариства дослідників природи і зробив низку доповідей на тему орнітології та охорони природи¹⁶ [4; с. 119;

⁸ Варто зазначити, що в інших записах вказується інша дата народження вченого, зокрема 5 серпня (паспортна книжка № 5081, видана директором Новоолександрійського інституту сільського господарства і лісівництва 7.10.1919) [5].

⁹ Посадова особа на гірничих роботах, назва якої походить із середньовіччя; їй доручалося безпосередньо керувати робітниками на гірничому підприємстві.

¹⁰ Тут і далі переклади цитат на українську мову з російської зроблені автором.

¹¹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 93.

¹² ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 28, арк. 2.

¹³ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 94.

¹⁴ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 93.

¹⁵ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 68.

¹⁶ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 95.

23, с. 1]. Товариство у той час очолював відомий ботанік професор В.І. Талієв — саме він мав найбільший вплив на В.Г. Аверіна і сформував «*природоохоронну позицію молодого вченого*» [24, с. 6]. Зокрема, В.І. Талієв «*разом із викладачами та студентами П. Сербіновим, Г. Бризгаліним, В. Аверіним <...> опублікував декілька природоохоронних книг, організував експедиції в Крим, на Сіверський Донець...*» [25, с. 67]. А в 1913 році відбулася одна з найзначніших подій в історії Товариства — перша виставка охорони природи в Російській імперії, керівником якої був В.І. Талієв, а консультантом — В.Г. Аверін [26, с. 132]. Варто зазначити, що у подальші роки В.Г. Аверін брав активну участь у роботі товариства та охороні природи України.

Значний вплив на формування творчої особистості В.Г. Аверіна справив відомий зоолог і професор Олександр Михайлович Нікольський, і згодом у 1926 році в листуванні з ним Віктор Григорович напише: «*Ваша світла особистість і життя, Ваша безмежна любов до природи настільки яскраво відбилася, червоною ниткою пройшла через всі Ваші твори та праці, слугує і довго буде слугувати прикладом для нас, Ваших послідовників та учнів*»¹⁷.

В.Г. Аверін успішно завершив навчання в університеті і на «*полукурсових випробуваннях*» 03.11.1912 р. отримав диплом 1-го ступеня № 28161¹⁸. Згодом В.Г. Аверін здобув науковий ступінь кандидата природничих наук, написавши роботу «*Про будову нижньої гортані воронкових (Corvidae)*» під керівництвом О.М. Нікольського, яку захистив на «*вельми задовільно*»¹⁹. На жаль, відсутні відомості про те, коли саме відбувся захист.

Під час навчання в університеті В.Г. Аверін опублікував 9 наукових праць²⁰ [27]. Публікації написані в галузях ентомології та орнітології, серед яких одна стала класичною — «*К орнитологии Харьковской губернии*». В ній на 51 сторінці наведено матеріали про 180 видів птахів — строки прильоту, біотопічне приурочення, особливості гніздування, дати розвитку пташенят та інша фенологічна та екологічна інформація, а також морфометричні дані та відомості про особливості забарвлення [5]. Праця стала однією з найбільш ґрунтовних у дослідженні птахів Харківщини та отримала низку позитивних відгуків, зокрема орнітолог та мисливствознавець С.О. Бутурлін написав: «*Праця є цікавим доповненням до ґрунтовної роботи М.М. Сомова. Головна цікавість роботи все ж таки у даних про особливості перебування, спосіб життя та періодичні дослідження місцевих птахів*»²¹ [28, с. 195].

II період — праця у Харківській губернській земській управі (1911—1919).

Ще у студентські роки (квітень-жовтень 1911 р.) В.Г. Аверін розпочав працювати практикантом ентомологічного бюро Харківської губернської земської управи (ХГЗУ), а з 01.08.1912 р. став помічником її завідува-

¹⁷ ЦІА НБУ, ф. 139, оп.1, спр. 154, арк. 1.

¹⁸ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 13.

¹⁹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 93.

²⁰ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 96.

²¹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 95.

ча ²² [29, с. 18]. Після закінчення університету, з 01.02.1913 р. до листопада 1919 р В.Г. Аверін отримав за конкурсом посаду завідувача ентомологічного бюро ХГЗУ ^{23,24}. У ці роки він доклав значних зусиль для розвитку установи, причому досяг значних успіхів. Зокрема, до 1913 року «бюро зовсім не мало свого приміщення і тулилося <...> в загальній кімнаті Економічного відділу. Нині Бюро має в своєму розпорядженні приміщення з 2-х кімнат — лабораторії та музею» [7, с. 13]. Було розширено і штат співробітників — «замість двох було запрошено чотири практиканти — М.О. Добровольський, Ю.М. Урюпинський, Б.С. Віноградов і К.І. Колесніков. В липні замість К.І. Колеснікова, який звільнився, було запрошено Б.С. Вальха» [7, с. 12–13]. Одним із найбільших наукових досягнень В.Г. Аверіна в цей період стало створення і редагування першого в Україні періодичного журналу про шкідників сільського господарства — «Бюллетень о вредителях сельского хозяйства и меры борьбы с ними», який виходив у 1913–1916 рр. Загалом було випущено 22 номери (8 — 1913 р., 7 — 1914 р., 7 — 1915 р. і 1 — 1916 р.) ²⁵. Видання позитивно оцінили фахівці прикладної ентомології [30, 31], оскільки «для того часу це був єдиний періодичний орган, в якому відчувалася гостра необхідність, про що свідчить хоча б те, що в ньому публікувалися статті не лише в масштабі Харківської, а й сусідніх губерній та за межами нинішньої УРСР» ²⁶.

Варто зазначити, що вже через рік праці у ХГЗУ (1912) В.Г. Аверін написав невелику книгу, присвячену захисту рослин від шкідників (на 47 сторінках з 22 ілюстраціями) [6]. А в 1919 році — ґрунтовну працю про шкідників сільського господарства «Важнейшие вредители сельского хозяйства и меры борьбы с ними» [8]. Про неї сам автор зазначав: «Зведення оригінальних спостережень і матеріалів з біології шкідників і заходів боротьби з ними /з таблицями визначення/. До виходу в світ відповідних підручників /Богданова-Каткова та ін./ книга застосовувалася як навчальний посібник в технікумах та ВУЗах/Ростов/» ²⁷. У праці узагальнено результати восьми років роботи в ентомологічному бюро ХГЗУ, які ґрунтувалися на значному досвіді В.Г. Аверіна. В ті часи це видання було вкрай необхідним, оскільки для визначення шкідників користувалися іноземними довідниками (зазвичай німецькими, англійськими), через що були неточності, а про деякі види шкідників інформація взагалі була відсутня. Зазначимо, що праця була якісно проілюстрована й містила детальні описи і таблиці для визначення. Це одна з перших у Лівобережній Україні фундаментальних праць у цій галузі — вона дала змогу успішно проводити навчання агрономів у 1920-х роках [32].

²² Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 136.

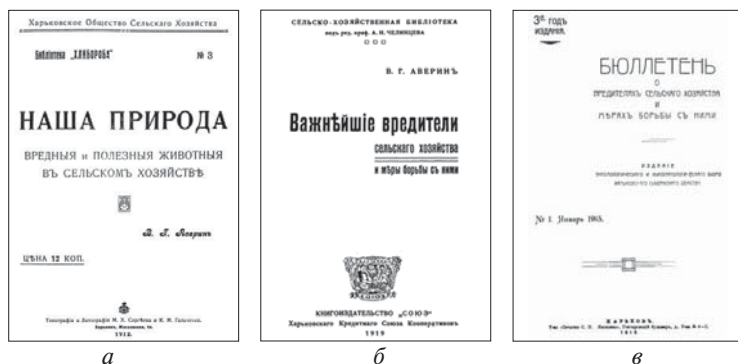
²³ ХГЗУ в 20-х рр. ХХ ст. перейменували на Станцію захисту рослин, а потім — на Відділ захисту рослин. В.Г. Аверін був керівником станції до 1928 року.

²⁴ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 93, 136.

²⁵ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 98.

²⁶ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 98.

²⁷ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 102.



Титульні сторінки монографій В.Г. Аверіна (1912 та 1919 рр.) (а, б) та журналу (1915) (в), редактором якого він був
Джерело: особистий архів автора.

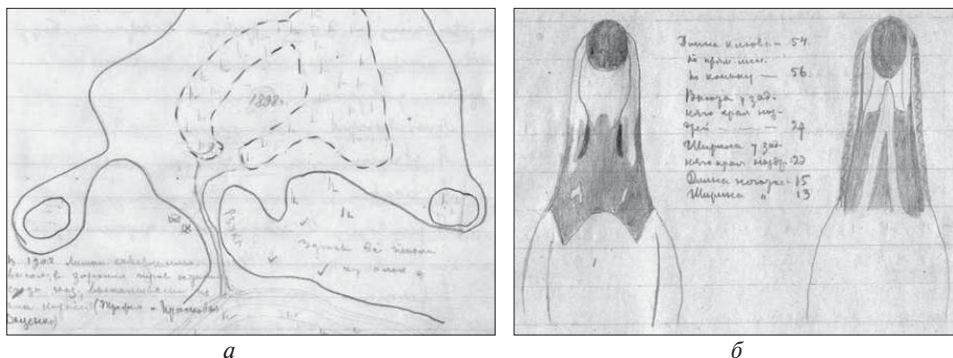
У цей час значний вплив на творчість і діяльність В.Г. Аверіна мав ентомолог М.В. Курдюмов. Віктор Григорович писав: «Я ніколи не забуду те враження, яке справив Микола Васильович на Першому з'їзді в Києві у 1913 році, коли серед ентомологів, які вперше з'їхалися з усіх куточків Російської імперії, його доповідь про «користь» шведської мухи пролунала гуркотом грому при ясному небі. Саме тоді стало зрозуміло, що епосі «зоологічної» ентомології завдано могутнього удару і майбутнє — за «рослинницькою» ентомологією — забезпечено. Життя у всій повноті підтвердило правильність наміток Н.В. Курдюмова» [9, с. 3; 33, с. 30].

Загалом упродовж 1911—1919 рр. ученим було опубліковано 80 праць (загальним обсягом 548 сторінок), які присвячені шкідникам сільського господарства (з яких 23 праці з методичним рекомендаціями). Дослідженню шкідників сільського господарства та боротьбі з ними В.Г. Аверін присвятив 32 % свого наукового доробку впродовж усього життя [27].

III період — дослідження Лиманських озер (1918—1921). З початком Першої світової війни В.Г. Аверін майже перестав публікувати статті [27], а з 1917 року долучився до проблеми мисливствознавства, а також проводив активну природоохоронну діяльність. Проте найбільшу увагу наприкінці 1910-х — початку 1920-х рр. він приділив дослідженню Лиманських озер у Харківській області. В Харківському національному університеті (ХНУ) ім. В.Н. Каразіна збереглися його польові щоденники, з яких стало відомо про низку експедицій вченого²⁸.

У записках зазначено, що перша експедиція на озера під керівництвом В.Г. Аверіна проведена в 1916 році, проте ретельні та постійні дослідження почалися з 1918 р. і завершилися у 1921 р. Загалом проведено 60 експедицій, кожна з яких тривала від кількох днів до кількох тижнів. В особовій справі

²⁸ Особистий архів доктора сільськогосподарських наук, професора В.Г. Аверіна (1885—1955). Польові щоденники 1916—1925. 793 арк.



Сторінки польових щоденників В.Г. Аверіна часів експедицій на Лиманські озера 1918–1922 рр. — схема озера (а) та замальовка дзьоба представника гусеподібних (б)

Джерело: фото М.В. Баніка ²⁹.

зазначено, що в подальші роки продовжувалися поїздки на ці озера аж до останніх днів життя вченого ³⁰.

Результати досліджень озер майже не були опубліковані В.Г. Аверіним — вийшло лише шість публікацій, які поверхнево розкривають обсяг виконаних досліджень [13]. Зокрема, окрім фауністичних досліджень вченим виконані спостереження добової та сезонної міграції птахів, зроблено низку детальних замальовок підвидів гусеподібних, накреслені детальні карти озер і досліджені зміни рівня води в різні роки (причому наводяться дані з 1851 року, тобто за 70 років). Вказано інформацію й про побут місцевих жителів. Загалом В.Г. Аверін тут зібрав колекцію з 2000 екз. птахів ³¹, які зберігалися в його особистій колекції ³². В.Г. Аверін напевно планував видати монографію на основі цих тривалих експедицій з дослідження озер, але з невідомих нам причин не зробив цього. Окрім того, на території озер, як свідчать записи 13.11.1921, В.Г. Аверін планував заснувати «Лиманську орнітологічну станцію Харківського товариства мисливців і рибалок». Це не вдалося реалізувати, але в подальші роки (1932) вчений спробував створити тут «Приписное хазяйство «Лиман» бригады системы Внешторга» ³³. На озерах та навколо них передбачалося розведення качок, куріпок, зайців і фазанів. Проте і ця спроба виявилася невдалою. Після репресій 1930-х років В.Г. Аверін полишив цю справу.

²⁹ Особистий архів доктора сільськогосподарських наук, професора В.Г. Аверіна (1885–1955). Польові щоденники 1916–1925. 793 арк.

³⁰ Архів ХНАУ, спр. 18, 182 арк.

³¹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 105.

³² За особистим повідомленням М.В. Баніка, ця колекція згодом була передана в Київ до Природничого музею, а під час II світової війни втрачена. В Харківському національному університеті ім. В.Н. Каразіна зберігається колекція птахів В.Г. Аверіна з близько 850 екз. птахів, серед яких лише 6 екз. здобуті з Лиманських озер. Тому вважається, що колекція птахів В.Г. Аверіна з Лиманських озер наразі втрачена.

³³ Особистий архів доктора сільськогосподарських наук, професора В.Г. Аверіна (1885–1955). Польові щоденники 1916–1925. 793 арк.

IV період — напрацювання в сфері мисливствознавства, охорони природи та захисту рослин (~1920—1930).

IV/I. Внесок В.Г. Аверіна у розвиток мисливствознавства (1917—1933). У 1917 р. В.Г. Аверін організував «Харківське губернське товариство аматорів псового та збройного мисливства»³⁴. Товариство згодом було перейменовано на Всеукраїнську спілку мисливців і рибалок (ВУСМР) і з кожним наступним роком ставало все чисельнішим, оскільки його членам надали право займатися полюванням та рибальством, і саме В.Г. Аверін «приділяв найбільшу увагу впорядкуванню, відновленню та розвитку цієї забороненої до революції галузі народного господарства...»³⁵. У 1921 році В.Г. Аверін урочисто відкрив Перший установчий з'їзд ВУСМР на посаді завідувача Центрмисливством Наркомзему УРСР [24, с. 6]. Причому в подальші роки вчений також брав активну участь у з'їздах ВУСМР — в якості члена президії та з'їзду (1922—1929) та як голова Центральної Ради ВУСМР (1921—1924)³⁶.

За власною ініціативою В.Г. Аверін створив журнал «Охота и рыболовство» (1923) і став його редактором. У подальші роки журнал змінював назву та редакторів тричі: «Украинский охотничий вестник», «Украинский охотник и рыболов», «Український мисливець та рибалка». Окрім того, збірник «Природа и охота на Украине» та газета «Радянський мисливець та рибалка» редагувалися за участі В.Г. Аверіна [4; 34, с. 293]. А в 1927 році вчений написав книгу, присвячену різним питанням мисливства [14], яка стала однією з перших монографій у тодішньому СРСР у цій галузі. Саме після виходу друком цієї книги почали з'являтися подібні праці вітчизняних науковців.

Згідно з віднайденими архівними матеріалами В.Г. Аверін намагався впровадити мисливствознавство в освітній процес у Харківському сільськогосподарському інституті (ХСГІ) — з 1918 року він читав лекції з факультативного курсу мисливствознавства, який з 1924 року став обов'язковим, а з 1927 року читав курс «Біологія лісових звірів та птахів»^{37, 38}. В одній зі своїх публікацій В.Г. Аверін підписав свою посаду як завідувач кафедри мисливствознавства ХСГІ (за 7 листопада 1927 р.), проте наразі не вдалося віднайти точний період його завідування [15].

Значним напрацюванням В.Г. Аверіна для розвитку мисливствознавства стало створення за його ініціативою першої науково-дослідної лабораторії мисливського господарства (1929). Згодом назва змінювалася: з січня 1930 — Центральна Державна науково-дослідна мисливська лабораторія НКЗС [Народного комісаріату закордонних справ] УСРР, з 1931 — Українська мисливсько-промислова зональна біостанція, з 26 лютого 1933 — Українська зональна науково-дослідна мисливсько-промислова біостанція³⁹. Незважа-

³⁴ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 137.

³⁵ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 105.

³⁶ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 3, 137.

³⁷ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 2, 137.

³⁸ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 28, арк. 1.

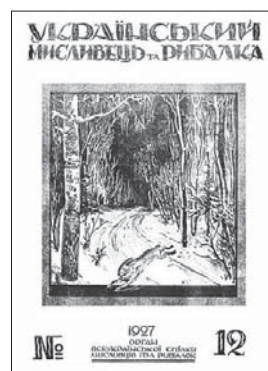
³⁹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 138, 139.

ючи на досить нетривалий час існування лабораторії (1929–1933), вже з перших років її діяльність мала чіткі напрями — гістологічне та морфологічне вивчення хутра (з цією метою почалося збирання хутра різних видів мисливських тварин); дослідження живлення тварин та їх підгодівля (аналіз понад 2000 шлунків і погадок звірів і птахів, сіяння кормових рослин з метою підгодівлі тварин); фауністичні дослідження (на основі літературних даних та опрацювання колекцій з 430 екземплярів звірів та птахів); вивчення хвороб (на основі анкетування — збирання даних про патології, паразитів, коросту лисиці та ін.); проведення численних експедицій з метою вивчення мисливських видів тварин і птахів; створення виставок, написання публікацій (лише в 1929 році їх було надруковано 24) тощо [17]. У подальшому в планах лабораторії стояла низка нових завдань, зокрема «*проведення всебічного дослідження стану мисливського господарства України, облік дичини, одночасно зі створенням методів обліку, а також дослідження різних факторів, що впливають на стан мисливських ресурсів, та встановлення найбільш раціональних форм організації мисливської справи*» [35, с. 23]. За неопублікованими даними, лабораторія мала приєднатися до біоценологічних досліджень В.В. Станчинського [36].

Але плани не вдалося реалізувати, оскільки після 1933 року розпочалися репресії проти науковців, зокрема арешти колег В.Г. Аверіна, закриття українських мисливських журналів, а також ВУСМР і згодом лабораторії [36]. Після цих подій наукові досягнення В.Г. Аверіна в галузі мисливствознавства стали замовчуватися. Натомість його діяльність у цій сфері мала плідні результати, зокрема зоолог І.К. Тарнані на сторінках журналу «Вісник природознавства» наприкінці 1920-х років зазначив: «*На Україні утворилася міцна спілка мисливців та рибалок — ВУСМР, завдяки їй впорядковано полювання й охорону тварин. Лише на одній Україні <...> абсолютно заборонено весняне полювання. На Україні утворено декілька мисливських господарств, не кажучи вже про заказники й заповідники. З метою зберегти тварин <...> на Харківщині, цілковито заборонено полювати на сірих куріпок, а по всій Україні заборонено полювати на диких кіз <...>*



а



б



в

Титульні сторінки: а — книга В. Г. Аверіна «Мисливство» 1927 року; б — журнал «Український мисливець та рибалка», який редагував В.Г. Аверін (1927 рік); в — печатка «Українська зональна научно-исслед. охотпромбиостанция» Джерело: особистий архів автора.

Україна тепер також є постачальник хутра (зайці, лисиці, вовки) на закордонний ринок <...> наукова розробка мисливського та рибальського промислів ведеться як на сторінках спеціального журналу, що його видає ВУСМР, так і по відповідних катедрах в Харківському Інституті Сільського Господарства й Лісівництва» [37, с. 290].

В.Г. Аверін написав 46 праць (9 % від усіх публікацій) з питань мисливствознавства, з яких 30 % — методичні рекомендації. Хоча вчений працював у цій галузі до 1934 року, але після 1931 року не написав жодної публікації з мисливствознавства.

IV/II. Збереження природи (1920—1930). У 1920-х роках В.Г. Аверін очолив природоохоронну справу на Харківщині та Україні загалом [38]. Одне з його важливих досягнень у цій сфері — створення державних Надморських заповідників, які станом на 1929 рік мали площу 25 000 га [14, 39], але після репресивної політики 1930-х рр. ці території було позбавлено природоохоронного статусу, який поновили лише у роки незалежності України (наразі їхня територія належить до п'яти національних природних парків та Чорноморського біосферного заповідника) [39, 40]. В цей період В.Г. Аверін також просував ідею створення мисливських заказників, яких станом на 1927 рік налічувалося в Україні 200 площею 150 тис. десятин (163 500 га) і вони мали два терміни заповідання — «короткотермінові (1—2—3 роки) і довготермінові (5—10 років)» [14, с. 47].

Варто згадати, що В.Г. Аверін був редактором збірника «Матеріали охорони природи на Україні» (1928) та журналу «Вісті Державного степового заповідника «Чаплі» ім. Х.Г. Раковського» (1927—1929)⁴⁰.

Значні зусилля В.Г. Аверін доклав для збереження заповідника «Асканія-Нова». Зокрема, у 1920 році влада вирішила розорати заповідник, і хоча Наркомзем УРСР виступав за збереження степу, але не квапився з його охороною. Натомість В.Г. Аверін наголошував: «охорона природи не може чекати. Завтра допомагати «Асканії» вже буде пізно. Задача сьогодення — зберегти її. І зробити це треба негайно» [41]. Як результат, 20 січня 1921 року було затверджено тимчасове «Положення про перший український державний заповідник «Чаплі» («Асканія-Нова»). Але через три роки (22 квітня 1924) при Наркомземі відбулася нарада, учасники якої висловлювалися про необхідність розорення заповідника. Відстоювали заповідник нарком просвіти УРСР О.Я. Шумський та В.Г. Аверін [41]. Проте це ніяк не покращило ситуацію в заповіднику. 1927 року В.Г. Аверін з іншими зоологами та природоохоронцями відвідав заповідник і написав: «Жаль стає аж до болю в серці, що велику, чисту ідею Степового Заповідника так попсовано, поховано за безліччю «наукових завдань» та «всєбічного практичного використання»...» [16, с. 85]. У 1928 році на території «Асканії-Нова» захотіли створити зернову фабрику і лише після втручання природоохоронців на чолі з В.Г. Аверінім заповідник було врятовано [18, 42].

⁴⁰ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 3, 4.

З 25 квітня 1928 року В.Г. Аверін обійняв посаду заступника голови Всеукраїнського комітету охорони природи при Народному комісаріаті праці УРСР і планував розширити заповідну мережу України⁴¹. Про це свідчать проекти резолюцій конференцій [36, 43]. Зокрема, в 1929 році відбувся Перший Всеросійський з'їзд з охорони природи, на якому В.Г. Аверін був членом Президії⁴². З'їзд намітив створити Всеукраїнське товариство охорони природи для залучення громадськості до природоохоронної діяльності та збільшити кількість заповідних територій, розгорнути наукові дослідження в заповідниках тощо [43]. В цьому ж році почалася співпраця В.Г. Аверіна і зоолога В.В. Станчинського, який розпочав працювати у заповіднику «Асканія-Нова» та в Харкові. Розгорнулися екологічні дослідження в Асканії, а також було збільшено її площу шляхом приєднання Надморських заповідників [36]. Варто зазначити, що незважаючи на активну участь у діяльності «Асканії-Нова», В.Г. Аверін не був у штаті цього заповідника⁴³.

Проте, незважаючи на далекоглядні плани, після 1932 року охорона природи була оголошена «шкідливою», через що закрито низку заповідників і арештовано багатьох вчених екологів і біологів, а в 1934 році — закрито громадські організації, що опікувалися заповідниками (природоохоронні організації, ВУСМР та ін.) [39, 41]. Почали з'являтися крикливі публікації зі звинуваченнями екологів, зокрема В.Г. Аверіна. Наприклад: «*“Ідеологами” роботи заповідників часто є шкідники та націоналістичні елементи (професори О.А. Яната, В.Г. Аверін <...> А.М. Слипанський та ін.), які скеровували науково-дослідну роботу до ізольованості від процесів будівництва соціалізму, «старе керівництво ВУАСГН» <...> перетворило заповідники на «глухі кутки» «краси природи»* [44, с. 82].

Хоча й після Другої світової війни В.Г. Аверін обіймав посаду представника Харківського відділення Всеукраїнського товариства охорони природи⁴⁴, проте його остання публікація на природоохоронну тематику датується 1930 роком. На жаль, до середини 1960-х рр. на всій території України за рішеннями партійного керівництва з Москви продовжували скорочувати заповідні території.

Загалом, охороні природи В.Г. Аверін присвятив невелику кількість публікацій (19 праць, менше 4 % від їх загальної кількості), проте вони мають значну цінність. Вчений наполягав на забороні весняного полювання, необхідності створення нових і збереженні існуючих заповідних територій, охороні тварин тощо [13, 14, 16].

IV/III. Дослідження шкідників сільського господарства (1918–1929). Незважаючи на революційні події, В.Г. Аверін продовжував працювати на посаді завідувача Харківського губерньського земельного відділу (ХГЗВ), яку

⁴¹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 138.

⁴² Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 3.

⁴³ Архів ХНАУ, спр. 18, 182 арк.

⁴⁴ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 169.



а



б

Обкладинка журналу «Захист рослин» (а) та зображення центрів масового розмноження білана жилкуватого (*Aporia crataegi*) за допомогою концентричних ізобіот В.Г. Аверіним (б) [11]

Джерело: особистий архів автора.

обіймав ще з 1913 року. Зазначимо, що назва ХГЗВ змінювалася двічі після 1920 року — з часом її було перейменовано на Станцію захисту рослин (Стазро), а згодом — на Відділ захисту рослин (ВІЗРО)⁴⁵.

В.Г. Аверін з листопада 1919 до 1928 року здійснював керівництво моніторингом шкідників сільського господарства та боротьбою з ними спочатку в губернському, а потім у всеукраїнському масштабі, а також «проводив велику організаційну роботу в справі захисту рослин»^{46, 47} [4, с. 119].

Після 1928 року відбулися скорочення, внаслідок яких ВІЗРО було практично ліквідовано (у зв'язку з раціоналізацією апарату НКЗС) і залишилася одна посада «старшого інспектора захисту рослин з функціями організатора і керівника науково-дослідчої роботи в галузі захисту рослин на Україні у Дослід. відділі НКЗС УРСР»⁴⁸. На цій посаді В.Г. Аверін працював до жовтня 1929 року. Після цього було створено Всесоюзне об'єднання боротьби з сільськогосподарськими шкідниками, а В.Г. Аверін перейшов на викладацьку діяльність до ХСГП⁴⁹.

В середині 1920-х рр. В.Г. Аверін започаткував видання журналу «Захист рослин» і був його редактором⁵⁰. За словами вченого, журнал мав на меті «об'єднання практиків та наукових працівників у сфері захисту рослин на Україні»⁵¹. Журнал проіснував чотири роки (1925—1928), було надруковано сім випусків. Серед найцінніших публікацій В.Г. Аверіна в цьому журналі — праця «Очаги в распределении вредителей и способы их изменения» (1925), в якій він запропонував новий метод ілюстрації місць масового розмноження шкідників за допомогою концентричних ізобіот.

⁴⁵ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 2.

⁴⁶ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 137.

⁴⁷ ЦДАВО України, ф. 166, оп. 12, спр. 28, арк. 2.

⁴⁸ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 2.

⁴⁹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 2, 102, 138.

⁵⁰ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 137.

⁵¹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 102.

Згадуючи про вагомі наукові досягнення В.Г. Аверіна, зазначимо, що в 1926 році він разом із зоологом О.О. Мігуліним створив службу сигналізації і прогнозів шкідників [29]. І хоча В.Г. Аверін наголошував на необхідності біологічного методу боротьби зі шкідниками, але зважаючи на вимоги часу проводив низку досліджень отрутохімкатів. Зокрема, в 1924 році під його керівництвом вперше в Україні у районі селища Савинці Харківської області було використано авіацію для боротьби з італійським прусом [10]. Згодом про вченого напишуть: «За ініціативою проф. В.Г. Аверіна, який своєю виключною енергією створив навколо цієї справи надзвичайну зацікавленість <...> за незначний час експедиція виконала велику роботу, дослідивши метод опилення різних культур, уражених сараною <...> розробила техніку опилення, завантаження аероплана, сигналізацію і т. п.»⁵² [45, с. 20]. Окрім того, за ініціативою В.Г. Аверіна разом із З.С. Головянко та О.І. Новиненко вперше в СРСР було проведено досліді щодо застосування отрутохімкатів на виноградниках Олешківських пісків у боротьбі з личинками мармурового хруща, а також використання в лабораторних умовах «деяких отрухімкатів у боротьбі з шкідниками архівів»⁵³ [46], за результатами яких опубліковано три статті [13].

Окрім того, В.Г. Аверін як голова з'їзду або член президії провів низку всеукраїнських і всеросійських з'їздів із захисту рослин, нарад Цукротресту стосовно методів боротьби з шкідниками⁵⁴. Загалом він написав 33 публікації з цих проблем (6 % від їх загальної кількості) [27, 47].

IV період — викладацька діяльність у довоєнні роки (1930—1941).

З кінця 1920-х років В.Г. Аверін поступово переходить до викладацької діяльності.

Значимо, що в ХСПІ В.Г. Аверін почав працювати ще з 1915 року за сумісництвом, коли інститут (на той час — Ново-Александрійський інститут сільського господарства та лісоводства) було евакуйовано до Харкова з Варшави. Зокрема, з 01.10.1915 В.Г. Аверін числився позаштатним асистентом кафедри прикладної зоології ХСПІ, молодшим асистентом (з 28.03.1916), старшим асистентом (1918—1927), викладачем (1927—1930). 29 червня 1930 р. він став завідувачем кафедри ентомології на посаді професора і працював там до останніх днів життя⁵⁵.

Невдовзі після початку викладацької діяльності В.Г. Аверін фігурував у справі НКВС [Наркомату внутрішніх справ] щодо В.В. Станчинського та Б.К. Фортунатова як один із учасників контрреволюційної діяльності, і це могло стати приводом для його арешту⁵⁶. «За свідченням його доньки — Ірини Вікторівни, в середині 1930-х років Віктор Григорович кожного дня чекав арешту <...> зібрав речі, підготував клунок і мав на це рацію, бо у чекістському

⁵² Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 104.

⁵³ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 1104.

⁵⁴ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 3.

⁵⁵ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 4, 136.

⁵⁶ ГДА СБУ, ф. 6, оп. 1, спр. 44346-ФП, том 4, 144 арк.

«досьє» уже були зібрані матеріали про Аверіна» [2, с. 4]. Загалом, у 1930-х роках були заарештовані близькі колеги В.Г. Аверіна: В.В. Станчинський, С.І. Медведєв, О.А. Яната, Остап Вишня та ін., а також брат В.Г. Аверіна — Всеволод (відомий художник-аніمالіст).

Після арештів колег В.Г. Аверін майже полишив науку [27]. Якщо у 1920-х роках він опублікував 219 праць, то в 1930-х — 28, тобто майже у 10 разів менше. Хоча він мав чималі плани щодо наукової діяльності, насамперед проведення біоценологічних досліджень разом із В.В. Станчинським [36]. Натомість В.Г. Аверін почав докладати всі сили для навчання дітей, зокрема сприяв створенню Палацу дитячої та юнацької творчості в м. Харків, а потім працював там науковим керівником, а з 1934 по 1941 рік очолював відділ зоології палацу⁵⁷. Вчений залучив до роботи в палаці знайомих зоологів, зокрема О.Г. Компанійця [2]. Це дало значний поштовх для розвитку зоології у м. Харків — діти після палацу виходили з чималими знаннями у зоології і їм було легше навчатися в університеті, а згодом і здобувати професію зоолога [2]. Серед учнів В.Г. Аверіна, які продовжили займатися зоологією впродовж усього життя, відмітимо В.Б. Захаренка, О.С. Лисецького та ін. Причому О.С. Лисецький навчав дітей з настановами В.Г. Аверіна: «Який же ти зоолог, якщо не знаєш ботаніки?» [48, с. 13]. Згадаємо і про маловідомий факт, пов'язаний з активним започаткуванням охорони птахів у Палаці юннатів, — запровадження «Дня птахів». Наразі в Палаці юннатів, приміщення якого зберігає фотоархів, збереглося фото дітей зі шпаківнями кінця 30-х років, на звороті якого позначено «День птахів».

Працюючи в Палаці юннатів, В.Г. Аверін написав 11 науково-популярних і методичних праць для дітей (2 % від усіх його публікацій).

Що стосується викладання в ХСПІ, В.Г. Аверін також досягнув значних успіхів у навчанні молоді. Зокрема, в його трудовій книжці зазначено: «18.01.1936 за добру організацію учбового виробничого процесу, за віддану роботу в справі підготовки кадрів — висловлено подяку»⁵⁸. А з ініціативи ентомолога М.М. Богданова-Катькова наприкінці 1935 року розпочато клопотання щодо присудження В.Г. Аверіну ступеня доктора сільськогосподарських наук, оскільки він «є найкращим спеціалістом зі шкідників України», пропрацював 25 років у науковій галузі та опублікував понад 200 праць, а його дослідження є значним внеском у науку, насамперед у прикладну ентомологію та зоологію⁵⁹. 5 липня 1937 року на засіданні вченої ради ХСПІ за сукупністю наукових праць В.Г. Аверіну присуджено наукову ступінь доктора сільськогосподарських наук, а згодом (17.12.1939) присвоєно вчене звання професора кафедри зоології та ентомології⁶⁰.

⁵⁷ Збірник Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді «Юннатівському руху України — 90 років!». Київ: НЕНЦ, 2015. 301 с.

⁵⁸ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 10.

⁵⁹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 11.

⁶⁰ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 12, 19, 167.

Зазначимо, що хоча В.Г. Аверін працював переважно в ХСГІ, але викладав і в інших установах. Наприклад, у 1933 році у нього було 400 годин педагогічного навантаження, з яких 355 годин він викладав зоологію та ентомологію в ХСГІ. А решту годин він читав лекції в інших навчальних закладах — Харківському інституті народної освіти ім. О. Потебні (нині — Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), Комуністичному університету імені Артема (1922—1932), Харківському лісовому інституті (нині — Український орден «Знак пошани» науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г.М. Висоцького), а у кінці 1920-х та на початку 1930-х він викладав на курсах садоводів харківського місцькомгоспу⁶¹.

Незважаючи на відданість праці, 16 січня 1938 року В.Г. Аверіна було понижено на посаді — звільнено з посади завідувача кафедри ентомології та призначено виконувачем обов'язків завідувача⁶². Лише через 2,5 років (27.05.1940) наказом Всесоюзного комітету у справах Вищої школи СРСР (м. Москва) його повернуто на посаду завідувача⁶³. Тобто В.Г. Аверін не був постійним завідувачем кафедри зоології та ентомології, як вказано в низці праць [1, 3, 4, 23, 26].

Також варто зазначити, що незадовго до війни (9 січня 1941 р.) В.Г. Аверін став членом обкому Союзу вищої школи та наукових установ.

У травні цього ж року він взяв участь у Фауністичній конференції у Києві з доповіддю «Историко-географический обзор видов родов *Carabus* и *Cicindela* фауны УССР»⁶⁴. Ця публікація ймовірно не збереглася, як і інформація про конференцію. Але в працях українсько-канадського ентомолога М.В. Лазорко нами віднайдено згадку про цю публікацію, можливо як на збережений рукопис⁶⁵.

У період — Викладацька робота під час Другої світової війни і переїзд Харківського сільськогосподарського інституту до Узбекистану (1941—1944). З початком війни відбулися значні зміни у роботі ХСГІ, зокрема скоротилися наукові дослідження — 1 серпня 1941 р. В.Г. Аверін надав директору ХСГІ довідку щодо скорочення п'яти працівників (Д.О. Ховріна, М.М. Кушбабай, О.С. Лисецький, О.Ц. Коваленко, Т.Е. Самойленко)⁶⁶. Через продовження наступу німецьких військ⁶⁷ ХСГІ було евакуйовано разом із викладачами (в тому числі В.Г. Аверіним) до м. Катта-Курган в Узбекистані. Інститут працював у евакуації з 19.09.1941 до 10.08.1944⁶⁸.

⁶¹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 3.

⁶² Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 17.

⁶³ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 18.

⁶⁴ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 26.

⁶⁵ Аверин В.Г. Историко-географический обзор видов родов *Cicindela* и *Carabus* фауны УССР. Тези до реферату, виголошеного на сесії АН УРСР для вивчення фльори і фавни України в Києві в днях 6–9 мая 1941.

⁶⁶ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 25.

⁶⁷ Німецька окупація Харкова почалася 24 жовтня 1941 р. і тривала до 23 серпня 1943 р.

⁶⁸ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 147.

В Узбекистані В.Г. Аверін розпочав дослідження шкідників « *нової для Узбекистану культури — цукрового буряку, брав участь у авіаекспедиції з боротьби з хлібною черепашкою у передгір'ях Зерешанського хребта та очолював Державну надзвичайну комісію при СНК УзРСР з боротьби з червцем Комстока*»⁶⁹. Найвні документи свідчать про значні досягнення вченого в науковій та навчальній роботі, а також про проведення ним консультаційної роботи щодо боротьби зі шкідниками сільського господарства з республіканськими та районними органами влади Узбекистану.

У серпні 1944 року В.Г. Аверін повернувся з м. Катта-Курган до м. Харків. У цей період вчений випустив шість публікацій, а ще одну працю за матеріалами 1942—1944 рр. надруковано в 1947 році [13].

VI період — Викладання в Харківському сільськогосподарському інституті в післявоєнні роки (1944—1955). З поверненням до Харкова викладачі та керівництво ХСПГ разом зі студентством упродовж кількох років займалися відбудовою зруйнованих військовими діями приміщень інституту [49]. В.Г. Аверін « *брав активну участь в роботі інституту в період його відновлення, був одним з авторитетних членів його колективу та улюбленим студентами лектором*» [станом на 6.05.1948]⁷⁰. Причому 6 червня 1945 р. В.Г. Аверіна представлено до медалі « *За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.*», а наступного року (7.12.1946) — до ордену Трудового Червоного Прапора « *за багаторічну плідну діяльність у галузі агрономії та підготовку агрономічних кадрів*»⁷¹. Окрім того, в особовій справі В.Г. Аверіна збереглися чотири подяки (1946—1951 рр.): « *За сумлінну працю при підготовці висококваліфікованих агрономічних кадрів*», « *за бездоганну та відмінну роботу*» та « *високі показники в учбовій, науковій та господарській роботі, а також за активну участь у громадському житті інституту*»⁷².

Але в цей період В.Г. Аверін зазнавав утисків від керівництва, зокрема збереглися дві догани В.Г. Аверіну, які стосуються 1947 та 1949 рр., де зазначено про зірвані заняття у студентів і загрозу роботи кафедри зоології та ентомології через « *відсутність методичної роботи кафедри, відсутність постійного керівництва персоналом, відсутність регулярного перебування на кафедрі керівника кафедри*»⁷³. Друга догана є досить дивною, оскільки В.Г. Аверін повернувся з відпустки 25 серпня 1949 р., а вже 2 вересня зазначено: « *На неодноразові вимоги дирекції зав. кафедрою В.Г. Аверін досі не надав піврічних звітів про виконану наукову роботу <...> таке ставлення до розпоряджень дирекції вважаємо недопустимими та пропонуємо проф. В.Г. Аверіну вищезгадані звіти надати не пізніше 5 вересня*»⁷⁴.

⁶⁹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 70.

⁷⁰ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 70.

⁷¹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 40.

⁷² Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 84, 142.

⁷³ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 52.

⁷⁴ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 73.

Після 1947 року В.Г. Аверін не видав жодної публікації, що можна пов'язати із серпневою сесією ВАСГНІЛ, після якої відновилися утиски вчених, як це відбувалося в 1930-х рр. Так, В.Г. Аверіна майже одразу вивели зі складу вченої ради Інституту генетики і селекції АН УРСР (нині — Інститут рослинництва імені В.Я. Юр'єва)⁷⁵.

Втім В.Г. Аверін постійно брав участь у конференціях і з'їздах: в 1945 році — у «16-му пленумі секції захисту рослин» в м. Тбілісі (Грузія), а в 1949 — у «Всесоюзній нараді при ВІЗР ВАСГНІЛ по полезахисним лісосмугам» з доповіддю «*Напрями та шляхи реконструкції орнітофауни лісопольових біоценозів середньої та лісостепової зони Європейської частини СРСР*»⁷⁶. Наприкінці 1950 року він був учасником двох конференцій у Києві: в Інституті зоології АН УРСР на тему «*Задачі дослідження фауни УРСР в світлі Сталінського плану перетворення природи*» та Другій Всесоюзній екологічній конференції на тему «*Масові розмноження тварин та їх прогнозування*»⁷⁷.

Окрім того, наприкінці 1948 року вчений працював над проблемою біологічного методу боротьби з шкідниками сільського господарства, а також розробляв «*методику залучення комахоїдних птахів та комах-хижаків до боротьби зі шкідниками*»⁷⁸.

Також учений відвідував музеї та наукові установи Ленінграду і Москви з метою опрацювання колекцій та літератури і написання монографій «Сільськогосподарська орнітологія» та «Фауна турунів УРСР і питання про їх використання для біологічної боротьби з шкідниками сільського господарства».

Вказані праці так і не були опубліковані, а збереглася лише анотація до монографії про турунів (Carabidae, Coleoptera), яка свідчить про тривалий час підготовки її до друку та кропітке опрацювання музейних (у Зоологічному музеї АН УРСР і в Ленінграді) та особистих колекцій (включали 5000 екземплярів 300 видів палеарктичних представників роду *Cicindela* та *Carabus*)⁷⁹.

Висвітлюючи життєвий шлях і наукову творчість професора В.Г. Аверіна, потрібно згадати і про активну громадську діяльність ученого. З 1945 року він був представником Харківського відділення Всеукраїнського товариства охорони природи та членом правління Харківського будинку вчених, а також депутатом Харківської міськради трьох скликань⁸⁰. Важливим здобутком В.Г. Аверіна в цей період стало створення за його ініціативою 12 грудня 1947 р. Українського ентомологічного товариства. До оргбюро товариства увійшли академік В.П. Поспелов (голова оргбюро) та інші відомі ентомологи

⁷⁵ Історія Національної академії наук України. 1946–1950: Ч. 2. Додатки. Київ, 2008. Арк. 107.

⁷⁶ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 45, 48, 79.

⁷⁷ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 87.

⁷⁸ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 70.

⁷⁹ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 112.

⁸⁰ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 169.

і зоологи — Є.В. Зверезомб-Зубовський, П.О. Свириденко, В.Г. Аверін, Б.С. Денисевський та В.П. Васильєв⁸¹. У подальші роки це товариство суттєво вплинуло на розвиток ентомології в Україні.

До останнього дня життя (27.12.1955) В.Г. Аверін працював у ХСГП і викладав на двох факультетах — захисту рослин (курси зоології, загальної, лісової та сільськогосподарської ентомології) і лісового мисливствознавства (біологія лісових звірів і птахів). Окрім того, займався підготовкою навчального посібника «*Значення птахів у сільському, лісовому та рибному господарствах СРСР*»⁸².

У післявоєнний період В.Г. Аверін опублікував вісім праць, серед яких варто зазначити автобібліографічний покажчик [13], підготував п'ятьох аспірантів (В.І. Герасімов, А.Ф. Демченко, Т.Г. Єфремова, І.М. Тарасенко та Д.А. Ховріна).

Післямова. Хоча в багатьох документах В.Г. Аверін згадується як висококваліфікований науковець і викладач, але низка звинувачень у період сталінських репресій залишилися за ним впродовж існування комуністичного режиму, насамперед дотичність до репресованих колег та ймовірність участі в асканійській контрреволюційній організації. Незважаючи на те, що після смерті вченого в асканійській справі зазначили про відсутність відомостей для ведення слідства, проте його ім'я залишилося замовчуванням на довгі десятиліття. Певним чином цьому також посприяло те, що вчений, незважаючи на вимоги часу, не вступав до компартії.

Також варто зазначити, що В.Г. Аверін, через сталінські репресії, у листуванні з колегами відмовлявся від своїх природоохоронних досягнень і публікацій (зокрема від публікації «Експурсія на о. Чурюк»), але не писав наклепи на колег, як це було поширено в період репресій. Зокрема, з початку 1930-х років деякі науковці «для зміцнення свого становища або в цілях кар'єрного просування «викривали» своїх товаришів і вчителів, звинувачуючи їх у антимічурінських вадах. Інші йшли ще далі, вигадуючи на своїх наукових опонентів політичні доноси, знаючи, що вони можуть призвести не лише до їх ізоляції, а й до фізичного знищення. Така обстановка розтлівала наукову молодь і відтак закладала аморальну основу на майбутнє» [50, с. 259]. Натомість В.Г. Аверін усе життя плідно працював на ниві вітчизняної науки, написав біографії своїх учителів і колег (М.В. Курдюмов, М.М. Сомов, С.В. Знойко). Одружившись на Лідії Миколаївні Афанасьєвій, виховав трьох дітей (Юрія, Олександру, Ірину), з яких Юрій продовжив справу батька і все життя працював зоологом⁸³. У подальші роки будинок, у якому жив В.Г. Аверін, став своєюрідною «меккою» для зоологів — вони приходили сюди погостювати та послухати розповіді про В.Г. Аверіна від його доньки Ірини. Бажаючи

⁸¹ Історія Національної академії наук України. 1946—1950: Ч. 2. Додатки. Київ, 2008. Арк. 72.

⁸² Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 169.

⁸³ Архів ХНАУ, спр. 18, арк. 69.

також могли почитати лист Остапа Вишні, який тривалий час товаришував з В.Г. Аверіним і написав на спогад ученого такі рядки: «Людина блискучого розуму, глибокої ерудиції, дивовижної енергії і бездоганної чесності. Віктор Григорович завжди був для всіх прикладом того, як треба служити народові і яким бути лицарем у науці»⁸⁴.

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать, що сфера наукових інтересів професора В.Г. Аверіна охоплювала багато напрямів біологічної науки. В процесі аналізу визначено проблематику опублікованих праць ученого, яка включає 13 тематичних блоків: шкідники сільського господарства та боротьба з ними, орнітологія, ентомологія, теріологія, іхтіологія, паразитологія, фенологія, мисливствознавство, загальнобіологічний, настанови юннатам, історія науки, рецензії та природоохоронні праці. Показано, що свої дослідження В.Г. Аверін майже повністю проводив на території України, насамперед на Ізюмщині, узбережжі Чорного моря, у плавнях Дніпра, на Полтавщині та ін. місцях; що експедиції він проводив ще з років навчання в гімназії і у студентські роки вже написав низку праць; що до 1933 року вчений очолював низку напрямів біологічної науки, сприяючи їх розвитку в Україні, а в подальші роки займався навчанням дітей, студентів та аспірантів.

Творчий та життєвий шлях В.Г. Аверіна поділено на шість періодів. Розкрито маловідомі події та наукові досягнення В.Г. Аверіна, які замовчувалися в часи комуністичного тоталітаризму. Це насамперед співпраця з репресованими біологами, участь у природоохоронній діяльності, створення мисливської лабораторії, багаторічні дослідження Лиманських озер.

Аналіз публікаційної активності В.Г. Аверіна свідчить, що попри значні наукові досягнення, загальна кількість його опублікованих праць досі була заниженою через співавторство з репресованими вченими, напрацювання яких вилучалися з наукового обігу. З'ясовано, що В.Г. Аверін написав понад 515 наукових і науково-популярних праць, серед яких шість монографій. Варто зауважити, що вагому частку (70 %) наукового доробку вченого складають невеликі за обсягом інформативні замітки. Такий підхід дозволив В.Г. Аверіну зафіксувати низку цінних даних.

Подяка. Автор висловлює подяку Н.Б. Щебетюк (Київ) за поради при написанні публікації; О.В. Василюку (Київ) за рецензування тексту та надання для опрацювання матеріалів архіву ГДА СБУ, М.В. Баніку (Харків) за надання фото щоденників В.Г. Аверіна та цінні зауваження при написанні публікації та редагування рукопису; І.С. Бородай (Київ) за редагування перекладу анотації, В.П. Лисенко та Д.Д. Ющуку (Харків) за допомогу в пошуку особової справи В.Г. Аверіна, В.М. Грамі (Харків) за надання для опрацювання особистого архіву та поради щодо пошуку важкодоступних видань. Автор також вдячний анонімним рецензентам за важливі зауваження та редактору журналу Т.В. Гончаровій за вичитку рукопису.

⁸⁴ Особистий архів кандидата біологічних наук В.М. Грами (1937–2020), арк. 1257.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Зверозомб-Зубовский Е.В. Аверин Виктор Григорьевич (1885—1955). *Словарь-справочник энтомолога*. Москва, 1958. С. 5—6.
2. Грама В.М., Білінська В.Л., Сулима Я.Д. Відділ біології Харківського обласного Палацу дитячої та юнацької творчості (1934—2000 рр.): бібліографічний покажчик. Харків, 2001. 38 с.
3. Котов М.І., Корнєєв О.П. Видатний діяч охорони природи В.Г. Аверін (1885—1955). *Матеріали про охорону природи на Україні*. Київ, 1960. Вип. 2. С. 111—113.
4. Підоплічко І.Г., Троїцька В.І. Віктор Григорович Аверін (1885—1955). Збірник праць Зоологічного музею. 1962. № 31. С. 118—130.
5. Аверин В.Г. К орнитологии Харьковской губернии. *Труды общества испытателей природы при Харьковском университете*. 1910. Т. 43. С. 243—293.
6. Аверин В.Г. Наша природа. Вредные и полезные животные в сельском хозяйстве. Харьков, 1912. 47 с.
7. Аверин В.Г. Обзор деятельности Харьковского энтомологического бюро за время его существования (1905—1913 гг.). *Труды Первого Всероссийского съезда деятелей по прикладной энтомологии в г. Киеве в 1913 году*. Киев, 1915. С. 11—24.
8. Аверин В.Г. Важнейшие вредители сельского хозяйства и меры борьбы с ними. Харьков: Союз, 1919. 142 с.
9. Аверин В.Г. Николай Васильевич Курдюмов (некролог). *Захист рослин*. 1925. № 3—4. С. 3—4.
10. Аверин В.Г. Опыливание с аэропланов. Новый практический способ борьбы с вредителями, и наши первые опыты на Украине. *Воздушный флот*. 1925. № 7. С. 230—234.
11. Аверин В.Г. «Очаги» в распределении вредителей и способ их изображения. *Захист рослин*. 1925. № 1. С. 64—68.
12. Аверин В.Г. Охотники, птицы и зима 1927/28 г. *Український мисливець та рибалка*. 1928. № 3. С. 14—16.
13. Аверин В.Г. Список печатных работ доктора сельскохозяйственных наук профессора Харьковского ордена трудового красного знамени сельскохозяйственного института им. В.В. Докучаева Виктора Григорьевича Аверина. Харьков, 1946. 17 с.
14. Аверин В.Г. Мисливство. Харків, 1927. 250 с.
15. Аверин В.Г. До Окрвідділів ВУСМР та мисливців (про коросту зайців та лисиць). *Радянський мисливець та рибалка*. 1927. № 4. С. 3.
16. Аверин В.Г. Екскурсія на о. Чурюк. *Матеріали охорони природи на Україні*. 1928. Т. 1. С. 83—88.
17. Аверин В.Г. Перша науково-дослідницька мисливська лабораторія на Україні (короткий звіт). *Український мисливець та рибалка*. 1930. № 1. С. 9—11.
18. Аверин В., Лавренко Є., Висоцький Г., Білоусов М., Віленський Д., Тарнани І. Листи до редакції. *Вісник природознавства*. 1928. № 5—6. С. 326—328.
19. Wood J. Scotch names of native wild flowers. *Annals of the Andersonian Naturalists' Society*. 1893. No. 1. P. 89—103.
20. Общий гербовник дворянских родов Российской империи. 1836. Ч. 10. 152 с.
21. Бабенчиков М. Всеволод Аверин. *Детская литература*. 1940. Ч. 7. С. 24—27.
22. Список студентов Императорского Харьковского университета на 1909—1910 академический год. Харьков: Печатное дело, 1910. 323 с.
23. Атемасова Т.А., Кривицкий И.А. Виктор Григорьевич Аверин. Орнитологи Украины. *Библиографический справочник*. 1999. Вип. 1. С. 77—79.
24. Борейко В., Грама В. Мене зараз все одно не послухають. *Озон*. 1989. № 6. С. 6.
25. Шилова И.В. Валерий Иванович Талиев (1872—1932): к 145-летию со дня рождения. *Бюллетень ботанического сада Саратовского государственного университета*. 2017. Т. 15. Вип. 4. С. 60—75.

26. Котов М.І. Видатний діяч охорони природи на Україні В.І. Талієв. *Матеріали про охорону природи на Україні*. Київ, 1958. Вип. 1. С. 130–133.
27. Пархоменко В.В. Дані до аналізу тематики наукових праць професора В.Г. Аверіна. *Історія освіти, науки і техніки в Україні*. Матеріали XIV Всеукраїнської конференції молодих учених та спеціалістів. Київ, 2019. С. 482–487.
28. Бутурлін С.А. Рецензия «В. Аверин «К орнитологии Харьковской губернии». *Орнитологический вестник*. 1911. № 2. С. 195.
29. Євтушенко М.Д., Грамма В.М. Зміна парадигми в системі теорії і практики захисту плодкових садів в Україні за сторіччя. Харків, 2011. 126 с.
30. Плигинский В.Г. [Реф. на кн.]: Бюллетень о вредителях сельского хозяйства и мерах борьбы с ними: [Сезон, листок энтомол. и фитопатол. бюро Харьк. губ. земской управы]. *Русское Энтомологическое обозрение*. 1915. Т. 15. № 2. С. 274.
31. Шарлеман М. [Реф. на кн.]: Бюллетень о вредителях с.-х. и меры борьбы с ними (Харьков) / Ред. В.Г. Аверин. *Вестник русской прикладной энтомологии*. 1914. Т. 1. № 1. С. 13.
32. Пархоменко В.В. Сто років монографії професора В.Г. Аверіна «Важнейшие вредители сельского хозяйства и меры борьбы с ними»: 1919–2019. *Перспективні напрями та інноваційні досягнення аграрної науки*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Херсон, 2019. С. 247–250.
33. Долин В.Г., Мамонтова В.А., Крышталь А.Ф. Класс Насекомые (Insecta). *Развитие биологии на Украине*. 1985. Т. 3. С. 28–39.
34. Шарлемань М. Короткий огляд фавністичних дослідів на Україні за останні 10 років. *Вісник природознавства*. 1927. № 5–6. С. 291–294.
35. Труды 4 Всесоюзного съезда зоологов в Киеве, 6–12 мая 1930. Харьков, 1931. 380 с.
36. Пархоменко В. Період репресій 1930-х років у заповіднику «Асканія-Нова». *Асканія-Нова. Антологія публікацій та друкованих видань (1845–1945)*. Т. 6: 1932–1937. Київ, 2019. С. 6–14.
37. Тарнані І. Успіхи зоології на Україні за десять (1917–1928) років. *Вісник природознавства*. 1928. № 5–6. С. 285–290.
38. Солодовникова В.С., Захаренко А.В., Маркова Т.Ю. К истории организации и деятельности Харьковского отделения Украинского энтомологического общества. *Известия Харьковского энтомологического общества*. 1998. Т. 6. Вип. 2. С. 167–172.
39. Василюк О. Надморські та Піскові заповідники. *Заповідна справа*. 2016. № 1(22). С. 16–21.
40. Василюк О.В., Коломийчук В.П. Вони були першими (до 90-річчя створення Надморських заповідників). *Мелитопольский краеведческий журнал*. 2016. № 8. С. 74–81.
41. Грамма В.Н. Еретика и бунтари: О первых советских ученых — природоохранителях. *Завтра будет поздно*. Харьков, 1990. С. 6–61.
42. Асканія-Нова. Антологія публікацій та друкованих видань (1845–1945). Т. 1: 1845–1922 / Упор.: О. Василюк, Л. Ластікова, В. Пархоменко. Київ, 2019. 560 с.
43. О положении дела охраны природы на Украине: (По докладам В.Г. Аверина и В.В. Станчинского): резолюция. *Труды 1-го Всерос. съезда по охране природы*. Москва, 1930. С. 199.
44. Чорний М.Г., Чорна Л.О. Канівський природний заповідник: передумови створення, ретроспективний аналіз діяльності, сучасний стан та перспективи розвитку. Київ, 2013. 384 с.
45. Дехтярьов М. Авіахімічна метода боротьби з шкідниками сільського господарства. Харків, 1932. 108 с.
46. Головянко З.С. Парадихлорбензол в борьбе с личинками мраморного хруща (*Polyphya fullo* L.) на виноградниках Нижнеднепровских песков. Киев, 1927. 43 с.
47. Пархоменко В.В. Використання електронних таблиць Excel в історичних дослідженнях для аналізу бібліографічних даних (на прикладі наукової діяльності В.Г. Аве-

- ріна). *Історія науки і біографістика*. 2020. № 2. С. 131—148. <https://doi.org/10.31073/istnauka202002-12>
48. Ковшарь А.Ф. Птицы. Дороги. Люди (воспоминания орнитолога). В 2-х частях. Ч. 1. Полвека в СССР, при социализме (1941—1991). Алматы, 2014. 664 с.
49. Голюкова О.М. Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва роки окупації міста гітлерівськими військами (1941—1943 рр.). *Історія науки і біографістика*. 2020. № 1. С. 100—139. <https://doi.org/10.31073/istnauka202001-07>
50. Александров В.Я. Трудные годы советской биологии: записки современника. Санкт-Петербург, 1993. 262 с.

Одержано 28.08.2021

REFERENCES

1. Zverozomb-Zubovsky, E.V. (1958). Averin Viktor Grigorjevich (1885—1955). *Entomologist's dictionary*, 5—6 [in Russian].
2. Grama, V.M., Bilinskaya, V.L., & Sulima, J.D. (2001). *Department of Biology of the Kharkiv Regional Palace of Children and Youth Creativity (1934—2000): bibliographic index*. Kharkiv [in Ukrainian].
3. Kotov, M.I., & Korneev, O.P. (1960). An outstanding figure in nature protection V.G. Averin (1885—1955). *Materials on nature protection in Ukraine*, 2, 111—113 [in Ukrainian].
4. Pidoplichko, I.G., & Troitskaya, V.I. (1962). Victor Grigoryevich Averin (1885—1955). *Proceedings of works of the Zoological Museum*, 31, 118—130 [in Ukrainian].
5. Averin, V.G. (1910). On the ornithology of the Kharkiv province. *Proceedings of the Society of Nature Testers at Kharkiv University*, 43, 243—293 [in Russian].
6. Averin, V.G. (1912). *Our nature. Harmful and useful animals in agriculture*. Kharkiv [in Russian].
7. Averin, V.G. (1913). Review of the activities of the Kharkiv Entomological Bureau during its existence (1905—1913). *Proceedings of the First All-Russian Congress of Applied Entomology in Kiev in 1913*, 11—24 [in Russian].
8. Averin, V.G. (1919). *The most important pests of agriculture and measures to control them*. Kharkiv: Soyuz Publishing House [in Russian].
9. Averin, V.G. (1925). Nikolai Vasilyevich Kurdyumov (obituary). *Plant protection*, 3—4, 3—4 [in Russian].
10. Averin, V.G. (1925). Pollination from airplanes. A new practical way of pest control, and our first experiments in Ukraine. *Air fleet*, 7, 230—234 [in Russian].
11. Averin, V.G. (1925). “Foci” in the distribution of pests and the way they are depicted. *Plant protection*, 1, 64—68 [in Russian].
12. Averin, V.G. (1928). Hunters, birds and winter 1927/28. *Ukrainian hunter and fisherman*, 3, 14—16 [in Russian].
13. Averin, V.G. (1946). *The list of printed works of Doctor of Agricultural Sciences, Professor of the Kharkiv Order of the Red Banner of Labor of the Agricultural Institute named after V.V. Dokuchaev Victor Grigoryevich Averin*. Kharkiv [in Russian].
14. Averin, V.G. (1927). *Hunting*. Kharkiv: Radianskyi selianyn [in Ukrainian].
15. Averin, V.G. (1927). To the District Departments of the VUSMR and hunters (about scabies of hares and foxes). *Soviet hunter and fisherman*, 4, 3 [in Ukrainian].
16. Averin, V.G. (1928). An excursion to island Churiuk. *Materials of nature protection in Ukraine*, 1, 83—88 [in Ukrainian].
17. Averin, V.G. (1930). The first research hunting laboratory in Ukraine (short report). *Ukrainian hunter and fisherman*, 1, 9—11 [in Ukrainian].
18. Averin, V., Lavrenko, E., Vysotsky, G., Bilousov, M., Vilensky, D., & Tarnani, I. (1928). Letters to the editors. *Bulletin of natural sciences*, 5—6, 326—328 [in Ukrainian].

19. Wood, J. (1893). Scotch names of native wild flowers. *Annals of the Andersonian Naturalists' Society*, 1, 89–103.
20. *General coat of arms of the noble families of the Russian Empire (1836)*. 10, 131–132 [in Russian].
21. Babenchikov, M. (1940). Vsevolod Averin. *Children's literature*, 7, 24–27 [in Russian].
22. *The list of students of the Imperial Kharkiv University for the 1909–1910 academic year. (1910)*. Kharkiv: Printing Business [in Russian].
23. Ateasova, T.A., & Krivitsky, I.A. (1999). Victor Grigoryevich Averin. Ornithologists of Ukraine. *Bibliographic reference book*, 1, 77–79 [in Russian].
24. Boreyko, V., & Gramma, V. (1989). I will still not be listened to now. *Ozone*, 6, 6 [in Ukrainian].
25. Shilova, I.V. (2017). Valery Ivanovich Taliev (1872–1932): to the 145th anniversary of his birth. *Bull. boat. the garden of Sarat. state un-ty*, 15 (4), 60–75 [in Russian].
26. Kotov, M.I. (1958). Outstanding figure of nature protection in Ukraine V.I. Taliev. *Materials on nature protection in Ukraine*, 1, 130–133 [in Ukrainian].
27. Parkhomenko, V.V. (2019). Data for the analysis of the topics of scientific works of Professor V.G. Averin. Proceedings from: *4th All-Ukrainian Conference of Young Scientists and Specialists "History of education, science and technology in Ukraine"*, pp. 482–487. Kyiv [in Ukrainian].
28. Buturlin, S.A. (1911). Review "V. Averin 'On the ornithology of the Kharkiv province'". *Ornithological Bulletin*, 2, 195 [in Russian].
29. Yevtushenko, M.D., & Gramma, V.M. (2011). *Paradigm shift in the system of theory and practice of orchard protection in Ukraine over the centuries*. Kharkiv [in Ukrainian].
30. Plyhynskiy, V.G. (1915). Ref. on the book: Bulletin on pests of agriculture and measures to combat them [Season, leaf entomol. and phytopatol. Kharkiv office. gub. zemstvo council]. *Russian Entomological Review*, 15 (2), 274 [in Russian].
31. Charlemagne, M. (1914). Ref. on the book: Bulletin of pests of agricultural and measures to combat them (Kharkov). V.G. Averin (Ed.). *Bulletin of Russian Applied Entomology*, 1 (1), 13 [in Russian].
32. Parkhomenko, V.V. (2019). One hundred years of the monograph of Professor V.G. Averin "The most important pests of agriculture and measures to control them": 1919–2019. *Promising directions and innovative achievements of agricultural science. Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical Internet conference*, 247–250 [in Ukrainian].
33. Dolin, V.G., Mamontova, V.A., & Kryshtal, A.F. (1985). Insect class. *Development of biology in Ukraine*, 3, 28–39 [in Russian].
34. Charlemagne, M. (1927). A brief overview of faunal experiments in Ukraine over the past 10 years. *Bulletin of natural sciences*, 5–6, 291–294 [in Ukrainian].
35. *Proceedings of the 4th All-Union Congress of Zoologists in Kiev*, May 6–12, 1930 (1931). Kharkov [in Russian].
36. Parkhomenko, V. (2021). The period of repression of the 1930s in the reserve "Askania-Nova". *Askania-Nova. Anthology of publications and printed publications (1845–1945)*. Volume 6: 1932–1937, 6–19 [in Ukrainian].
37. Tarnani, I. (1928). Successes of zoology in Ukraine for ten (1917–1928) years. *Bulletin of natural sciences*, 5–6, 285–290 [in Ukrainian].
38. Solodovnikova, V.S., Zakharenko, A.V., & Markova, T.Yu. (1998). On the history of organization and activity of the Kharkiv branch of the Ukrainian Entomological Society. *Proceedings of the Kharkiv Entomological Society*, 6 (2), 167–172 [in Russian].
39. Vasyluk, O. (2016). Altitude and Sand Reserves. *Protected area*, 1 (22), 16–21 [in Ukrainian].
40. Vasyluk, O.V., & Kolomyichuk, V.P. (2016). They were the first (the 90th anniversary of the Altitude Reserves). *Melitopol local lore journal*, 8, 74–81 [in Ukrainian].
41. Gramma, V.N. (1990). Heretics and rebels: About the first Soviet scientists-environmentalists. *Tomorrow will be late*, 6–61 [in Russian].

42. Vasyliuk, O., Lastikova, L., & Parkhomenko, V. (Ed.). (2019). *Askania-Nova. Anthology of publications and printed publications (1845–1945)*. Volume 1: 1845–1922. Kyiv — Chernivtsi: Druk Art [in Ukrainian].
43. On the state of nature protection in Ukraine: (by the reports of V.G. Averin and V.V. Stan-chinsky): Resolution. (1930). *Proceedings of the 1st All-Russian congress on nature protection*, 199 [in Russian].
44. Chorna, M.G., & Chorna, L.O. (2013). *Kaniv Nature Reserve: preconditions of creation, retrospective analysis of activity, current state and prospects of development*. Kyiv [in Ukrainian].
45. Dekhtyarev, M. (1932). *Aerochemical method of pest control of agriculture*. Kharkiv [in Russian].
46. Golovyanko, Z.S. (1927). *Paradichlorobenzene in the fight against the larvae of the marble beetle (*Polyphylla fullo* L.) in the vineyards of the Lower Dnieper sands*. Kyiv [in Russian].
47. Parkhomenko, V.V. (2020). Use of Excel electronic spreadsheet for bibliographic data analysis in historical research (the case of V.G. Averin's scientific work). *History of Science and Biographical Studies*, 2, 131–148. <https://doi.org/10.31073/istnauka202002-12> [in Ukrainian].
48. Kovshar, A.F. (2014). *Birds. Roads. People (memories of an ornithologist)*. In two parts. Part 1. *Half a century in the USSR, under socialism (1941–1991)*. Almaty [in Russian].
49. Golikova, O.M. (2020). Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaev during the occupation of the city by Hitler's troops (1941–1943). *History of Science and Biographical Studies*, 1, 100–139. <https://doi.org/10.31073/istnauka202001-07> [in Ukrainian].
50. Aleksandrov, V.Ya. (1993). *Difficult years of soviet biology: notes of a contemporary*. St. Petersburg: Nauka [in Russian].

Received 28.08.2021

V.V. Parkhomenko, graduate student
National Agricultural Research Library of the National Academy
of Agrarian Sciences of Ukraine
10, Heroes of Defense str., Kyiv, 03127, Ukraine
e-mail: fullmetalekolog@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3206-3199>

VICTOR GRYHOROVYCH AVERIN (1885–1955): THE LIFE PATH AND SCIENTIFIC CAREER

The publication is devoted to the life and career of the Ukrainian biologist, Professor Victor Grygorovich Averin (1885–1955), who started to explore the fauna of Ukraine and neighboring countries in 1904, and since 1911 and on worked in the field of plant protection against pests, later combining this research with gamekeeping, nature protection, university teaching, etc. He gathered collections of vertebrates and invertebrates, which are stored in Ukrainian museums to this day.

The purpose of the publication is to highlight V.G. Averin's activities with taking into account a number of little-known and hitherto unknown achievements of the scientist, and his contribution to the formation and development of plant protection from pests, gamekeeping, nature protection, zoological research of vertebrates and invertebrates in the first half of the twentieth century.

The source base for the study was personal files stored in the Central State Archive of Supreme Power and Administration Bodies of Ukraine, archives of the Security Service of Ukraine, the Institute of Archival Studies of the V.I. Vernadsky National Library of Ukraine and Kharkiv National Agrarian University; scientific publications on the history of biological re-

search, more than 300 publications by V.G. Averin, as well as personal archival materials of zoologist and historian V.M. Grama. The methodological framework of the study is built on historical-biographical, historical-chronological, retrospective methods and source analysis.

The publication covers the life path and career of V.G. Averin, divided into six periods. Little-known events and scientific achievements of V.G. Averin, ignored during the totalitarian communist regime, are discussed. They include Averin's cooperation with repressed biologists, his involvement in nature protection activities (such as active protection of the Askania-Nova Reserve from plowing) and in creating a gamekeeping laboratory, his long-standing research of the Lyman Lakes. It was found that the number of his scientific works was more than 500, instead of nearly 300, as was earlier believed. The works written by the scientist cover 13 topics and for the most part devoted to plant protection against pests.

Keywords: *V.G. Averin, scientific achievements, plant protection, gamekeeping, nature protection, Kharkiv Agricultural Institute.*